

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu

**MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ
AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATI**

*Azərbaycan Respublikasının dövlət
müstəqilliyinin 25 illiyinə həsr edilir*

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NİZAMİ adına ƏDƏBİYYAT İNSTİTUTU**

105687

**MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ
AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI**

**2 cildə
II cild**

**Azərbaycan Milli
Kitabxanası**

**“Elm və təhsil”
Bakı - 2016**

Azərbaycan-Qırğızistan ədəbi əlaqələri

Azərbaycan-qırğız ədəbi əlaqələri sovet imperiyasının qurulması ilə yaranmış, 1950-1960-cı illərdən sonra inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu əlaqələrin inkişafında Azərbaycan xalqının görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev və dünya şöhrətli yazıçı Çingiz Aytmatov mühüm rol oynamışlar. Çingiz Aytmatovun Azərbaycana səfərləri, görkəmli ədiblərimiz haqqında etdiyi çıxışlar, yazdığı məqalələr, qarşılıqlı teleqram və məktublar, sənətkarlarımızla Azərbaycanda, Qırğızistanda və birliyin müxtəlif şəhərlərində keçirilən iclaslarda baş tutan görüşlər Azərbaycan-Qırğız ədəbi əlaqələrinin sovet dövründə inkişafını təmin etmişdir.

SSRİ-nin tarixə qovuşması, Azərbaycanın və Qırğızistanın müstəqillik qazanması nəticəsində qarşılıqlı əlaqələrin milli ideyaların işığında yeni mərhələsinin əsası qoyulmuşdur. İstər sovet dövründə, istərsə müstəqillik illərində Azərbaycan-qırğız ədəbi əlaqələrinin inkişafında görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Ümummilli liderin 1995-ci ilin 28 avqustunda Qırğızistanda "Manas" dastanının 1000 illik yubiley tədbirində çıxışını əminliklə ədəbi əlaqələrimizin müstəqillik dövrünün uğurlu başlanğıcı hesab etmək olar. Yubiley tədbirində etdiyi çıxışında Heydər Əliyev qırğız xalqının müdrikiyinin, zəkasının, qəhrəmanlığının rəmzi olan "Manas" dastanını bütün dünya sivilizasiyasının sərvəti adlandırmış, Azərbaycan-Qırğız əlaqələrindən bəhs etmişdir: "Qırğız və Azərbaycan xalqlarını ümumi köklərimizdən, tarixi keçmişimizdən, adət və ənənələrimizdən, dilimizdən və dinimizdən, bir çox başqa xüsusiyyətlərdən doğan çoxəsrlik dostluq telləri bağlayır. Biz qırğız xalqı ilə olan bu dostluğumuzu əziz tuturuq. Qırğız xalqı dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra Qırğızistan torpağında gedən prosesləri biz dostcasına müşahidə edirik. Dünən və bu gün biz Qırğızistanda baş vermiş və indi də davam edən böyük dəyişikliklərin şahidi oluruq. Bütün bu dəyişikliklər onu göstərir ki, böyük Manasın vəsiyyətləri həyata keçir. Bu həm də qırğız xalqının, Qırğızistan dövlətinin öz müstəqilliyini

və suverenliyini möhkəmləndirmək üçün gördüyü böyük işlərlə bağlıdır"¹.

Heydər Əliyevin siyasi arenada həyata keçirdiyi dünya miqyaslı fəaliyyəti Çingiz Aytmatov ədəbiyyat müstəvisində, yazdığı əsərlərlə uğurla davam etdirmişdir. İki dühanın, fenomenal şəxsiyyətin ötən əsrin ikinci yarısında həyata keçirdiyi işlər türk xalqlarının qarşılıqlı əməkdaşlığının möhkəmməl nümunəsini təşkil etmişdir. Çingiz Aytmatov hələ sovet dövründə Heydər Əliyevlə dəfələrlə görüşmüş və onun böyüklüyünün, dahiliyinin fərqində olmuşdur. Yazıçı Heydər Əliyevi əfsanəvi lider adlandıraraq onu həm sovet dövründə, həm də müstəqillik illərində Azərbaycan xalqının, türk xalqlarının maraqlarını dünya səviyyəsində qoruyan lider adlandırmışdır: "Heydər Əliyev, haqiqətən də, tarixi, hətta əfsanəvi bir şəxsiyyətdir. Bu, sovet dövründə də belə idi, bu günkü MDB məkanında, xeyli çətinləşmiş müasir dünya şəraitində də belədir. Heydər Əliyev hər zaman xalqının xidmətində olmuşdur"².

Prezident İlham Əliyevin dövründə Azərbaycan – qırğız ədəbi əlaqələri daha da genişlənməmişdir. Böyük sənətkar Çingiz Aytmatovun 2008-ci ildə Azərbaycana son gəlişi möhtəşəmliyi ilə seçilmişdir. Yazıcının 80 illik yubileyinin Bakıda təntənəli surətdə qeyd olunması, ölkə başçısı İlham Əliyevin "Dostluq" ordeninin ilk sayının Çingiz Aytmatova təqdim etməsi Çingiz Aytmatovun xatirəsində əbədi olaraq həkk olunmuşdur. Ölkə başçısı İlham Əliyev görüş zamanı Çingiz Aytmatovun hər zaman Azərbaycanın ən yaxın dostlarından olduğunu vurğulamışdır. Çingiz Aytmatov da çıxışlarında ölkə başçısı barədə yüksək fikirlər bildirmiş, onu qloballaşan dünyanın lider etalonu adlandırmışdır.

Çingiz Aytmatov ortaq mif yaradıcılığı və şifahi xalq yaradıcılığında başlayaraq Nizami, Nəsimi, Füzuli, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd Vurğun və müasirləri Rəsul Rza, Baxtiyar Vahabzadə, İmran Qasımov, Anar, Hüseynbala Mirələmov haqqında qiymətli fikirlər bildirmiş, haqqında müsahibələr vermiş, məqalələr yazmışdır. Ədəbiyyat müstəvisində Çingiz Aytmatovla Azərbaycan

¹ Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. "Manas" bütün dünya sivilizasiyasının sərvətidir. (Bişkekdə "Manas" dastanının 1000 illiyinə həsr olunmuş yığıncaqda çıxış). Bakı: Ozan, 1999, səh. 283-288.

² Aytmatov Çingiz. Heydər Əliyev haqqında. "Ədəbiyyat" qəzeti, 2011, 6 may.

arasında olan əlaqələr dərin və genişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan ədəbləri Azərbaycan-Qırğızistan arasında körpünün, ədəbi əlaqələrin yaranıb inkişafında müstəsna xidmətlər göstərmişlər.

Çingiz Aytmatovun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşrini ədəblərimiz sanki bir missiya olaraq yerinə yetirmişlər. Yazıçı Azərbaycan ədəbiyyatı və onun tarixini yüksək qiymətləndirərək demişdir: “Məni Azərbaycana ümumən həm xalqınıza olan dərin sevgi, həm də buradakı dəyərli dostların birləşdirir. Azərbaycan Dədə Qorqudun, Səməd Vurğunun vətənidir. Mərhum Rəsul Rzanı vaxtilə biz türkdilli yazarlar özümüzdə ustad bildirik. Bəxtiyar Vahabzadənin yubileyində iştirak etmişəm. Mərhum şair Şahmar Əkbərzadə ilə Bişkekdə və Bakıda unudulmaz görüşlərimiz olub. Anar – sizin böyük yazığınız, mənim dəyərli dostumdur. Hüseynbala Mirələmovun yaradıcılığı mənim çox yaxındır. Milli Dram Teatrında onun “Xəcalət” əsərinə baxdım və çox məmnun qaldım. O, sizin yaşadığınız ağrıları yüksək bədiiliklə səhnəyə gətirmişdir. Sizin musiqini, rəssamlığı yüksək qiymətləndirirəm”¹.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, akademik İsa Həbibbəyli, xalq yazıçısı Anar, xalq yazıçısı Elçin, AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov, Sabir Rüstəmxanlı, İmamverdi Əbilov, Şahmar Əkbərzadə, Hüseynbala Mirələmov, Vilayət Rüstəmxadə, Pənah Xəlilov, Arif Məmmədov, Leyla Gərayzadə, Adil Cəmil, Ülviyyə Hüseynova, Elman Quliyev, Nizami Tağısoy, Tofiq İsmayilov, Elnarə Akimova, Nərgiz Cabbarlı və bir çox digər yazıçı və alimlər dahi yazıçı Çingiz Aytmatovun həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı məqalələr və görüş təəssüratları yazıb çap etdirərək Azərbaycan-Qırğız ədəbi əlaqələrinin inkişafına töhfə vermişlər.

Müstəqillik illərində Azərbaycan – qırğız ədəbi əlaqələrinin inkişafına töhfə verən bir sıra mühüm kitablar ölkəmizdə nəşr olunmuşdur. Adil Cəmil “Manas” dastanının parçalarını poetik tərcümə etmiş (1995), həm də eposun qısaldılmış nəsr variantını nəşrə hazırlamışdır. Eyni zamanda müəllif dastanı Azərbaycanda ilk dəfə olaraq tədqiqatə cəlb edərək “Manas eposu və türk dastançılıq ənənəsi” adlı monoqrafiyaya qələmə almışdır.

Müstəqillik illərində Azərbaycanda qırğız ədəbiyyatına dair çap olunan kitabların əksər hissəsini Çingiz Aytmatovun əsərləri

təşkil etmişdir. Müstəqilliyin ilk illərində, 1992-ci ildə “Çingiz xanın ağ buludu” povesti Məti Osmanovun tərcüməsində nəşr olunmuşdur.

Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin 2004-cü il 12 yanvar Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında Sərəncamından sonra Çingiz Aytmatovun əsərləri də yenidən latın əlifbası ilə mükəmməl şəkildə nəşr olunmuşdur. 2004-cü ildə “Çaşıoğlu” nəşriyyatı tərəfindən yazıcının “Seçilmiş əsərləri” AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərovun redaktorluğu və ön sözü ilə çap olunmuşdur. Eyni ildə yazıcının iki cildlik “Seçilmiş əsərləri” işıq üzü görmüşdür. 2009-cu ildə “Dünya ədəbiyyatı” seriyasının bir cildində Çingiz Aytmatovun əsərləri yer almışdır.

Şair İbrahim İlyaslının tərcüməsində Çingiz Aytmatovun müxtəlif illərdə qələmə aldığı hekayələr 2014-cü ildə ölkəmizdə kitab halında çap edilmişdir.

“Ədəbiyyat” qəzetinin səhifələrində Mehman Həsənin tərcüməsində Çingiz Aytmatovun “Ağ yağış” hekayəsi, “Üz-üzə povesti, “Kassandra damğası” romanından bir parça və Nərgiz Cabbarlının tərcüməsində “Kassandra damğası” romanı dərc edilmişdir.

2016-cı il mart ayında Çingiz Aytmatov daha bir yeni kitabı ölkəmizdə işıq üzü görmüşdür. Mehman Həsənin tərəfindən rus dilindən dilimizə tərcümə olunan “Üz-üzə” povesti akademik İsa Həbibbəylinin “İnsan mənaəviyyatının böyük ədəbiyyatı” adlı ön sözü ilə, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən nəşr edilmişdir.

2009-cu ildə Sədabə Sərvinin tərtibi ilə Azərbaycan Yazıçılar Birliyi tərəfindən “Çingiz Aytmatov. Mən Manas oğluyam” kitabı aytmatovşünaslığa böyük bir töhfə olmuşdur. Kitab yazıcının 85 illik yubileyi çərçivəsində Türkdilli Dövlətlərin Siyasətinə Dəstək Fondunun dəstəyi ilə qırğız dilinə tərcümə olunaraq Bişkekdə nəşr olunmuşdur.

2013-cü ildə çıxan “Çingiz Aytmatov. Türk ruhunun qələbəsi” kitabı Azərbaycan – Qırğızistan ədəbi əlaqələrinin öyrənilməsi baxımından mühüm mənbə olmuşdur. Elnarə Akimovanın tərtibi və “Bitməyən yol, susmayan dua” ön sözü ilə nəşr olunan kitabın elmi redaktorluğunu AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli etmişdir.

¹ Ulu türk sözünün Aytmatov zirvəsi. “Xalq” qəzeti, 2008, 29 fevral.

TÜRKSOY 2014-cü ili qırğız akın poeziyasının görkəmli nümayəndəsi olan Toqtoqul Satılqanovun 150 illiyinə həsr etmişdir. Şairin "Seçilmiş əsərləri" Qırğızıstan, Qazaxıstan, Türkiyə, Türkmənistan və Özbəkistanla yanaşı, Ramiz Əskərin tərcüməsində Azərbaycanda da nəşr olunmuş və dövlət səviyyəsində təqdimatı keçirilmişdir.

Azərbaycanda qırğız ədəbiyyatı ilə bağlı bir sıra elmi monoqrafiyalar yazılmışdır. Leyla Gərayzadənin "Rusdilli yazıçıların yaradıcılığında etno-epik yaddaş problemi" adlı elmlər doktorluğu dissertasiyasının böyük bir qismi Çingiz Aytmatovun yaradıcılığının təhlilinə həsr olunmuşdur.

Azərbaycanda Çingiz Aytmatovun yaradıcılığı dilşünaslıq baxımından da öyrənilmişdir. Ülviyyə Hüseynova Bakı Dövlət Universitetində "Çingiz Aytmatovun rusdilli əsərlərində türkizmlər" adlı dilçilik yönü filologiya üzrə fəlsəfə doktorluğu işi yazmışdır. 2008-ci ildə tədqiqatçının eyniadlı kitabı işıq üzü görmüş və yazıçının 80 illik yubileyinə həsr olunmuşdur.

Azərbaycan-qırğız ədəbi əlaqələrinin inkişafında dramaturgiya və teatr sənəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Çingiz Aytmatovun əsərləri üzərində qurulan tamaşalar Azərbaycan səhnələrində hələ sovet dövründən başlayaraq dəfələrlə nümayiş olunmuşdur. Teymur Elçinin tərcüməsində "Ana tarla" pyesi Akademik Dram teatrın səhnəsində bir neçə dəfə tamaşaya qoyulmuşdur. "Gün var əsrə bərabər" romanının əsasında hazırlanmış "Manqurt" tamaşası müstəqillik illərində ölkəmizin ayrı-ayrı teatrlarında, fərqli quruluşlarda dəfələrlə nümayiş olunmuşdur. 1988-ci ildə Çingiz Aytmatovun görkəmli qazax şairi Muxtar Şaxanovla birlikdə qələmə aldığı "Sokratı anma gecəsi" adlı pyesi Akademik Milli Dram Teatrında səhnəyə qoyulmuş və uzun müddət teatrın uğurlu tamaşalarından biri olmuşdur.

2013-cü ildə Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında "Manqurt" tamaşası səhnəyə qoyulmuşdur. Tofiq Seyidovun quruluş verdiyi tamaşanın bədii tərtibatçısı əməkdar rəssam Əbülfəz Axundov, musiqi yozumu verən Şəmsəddin Qasımov olmuşdur. "Manqurt" pyesi Lənkəran Dövlət Dram Teatrında da dəfələrlə nümayiş olunmuşdur. Müstəqillik illərində Dövlət Pantomima Teatrının repertuarında "Manqurt" pyesi özünəməxsus yer tutmuşdur. Tamaşanın quruluşçu rejissoru Ceyhun Da-

daşov, rəssamı Sənubər Səmədova, musiqi tərtibatçısı Elman Rəfiyev, plastik həll üzrə rejissoru xalq artisti Bəxtiyar Xanızadə olmuşdur.

Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda hazırlanmış Mehman Həsənovun "Çingiz Aytmatov və Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası Qırğızıstanla ədəbi əlaqələrimizin qiymətli səhifəsidir.

Azərbaycan-Qırğızıstan ədəbi əlaqələri müstəqillik işığında özünün parlaq mərhələsinə qədəm qoymuş və aparılan uğurlu dövlət siyasətinin nəticəsində qarşılıqlı əməkdaşlıq hər gün daha da genişlənməkdədir.